

Emlékek és gondolatok

1938 szeptemberében történt: egy szeminarista barátom elküldte nekem *Az isteni miliő-t*. Egy példány volt a zöld borítólapos sokszorosítások közül, amelyeket Max-Henri Bégouën grófnő készített. Ez a barátnóm, spontán kezdeményezése révén, így lett kiindulópontja azoknak a kiadásoknak, amelyeket — tizenhét évvel később — megjelentettem a P. Teilhard-ral való találkozásom után. (A szerző itt az 1955-tel kezdődő kiadásokra utal. — A ford.)

E káprázatos könyv olvasása bennem lelki sokkot okozott. Kiráncigált abból az alagútból, amelybe tízéves tomista tanulmányok után keveredtem, vagyis abba a biztos meggyőződésbe, hogy a középkori filozófia és teológia — mivel még nem ért el hozzánk az aggiornamento — olyan nyelven beszél, amelynek már nincs visszhangja korunkban. Az egyházat a múlthoz láncolták, miközben az emberiséget a tudomány egyre sebesebben ragadta a jövő felé.

Egyik professzorommal megpróbáltam megértetni ezt a helyzetet. Válasza végleg kettévágta a hidakat: „A tudomány elmúlik, a teológia megmarad!” Vádkító világozással láttam meg a baj okát. Egyes tomista teológusok olyan tévedhetetlenséget tulajdonítottak maguknak, ami a tanítóhivatalt illeti meg, mint a lényeges igazságok legfőbb őréit. Nem is tudatosítva, hogy leszűkítik és helytelenül útra terelik Szent János nagy revelációját, meg Szent Pál leveleinek ki nyilatkoztatását az Egyetemes Krisztusra vonatkozóan, ezek a teológusok csak erősítették a Szent Officium diktatúráját, ahol a följelentők egyre szaporították az eltévelyedéseket. „A filozófia eldöntötte: semmi sem mozoghat... a vallás tiltja, hogy bármi is mozogjon...” Ilyen helyzetben voltam, s nem is sejtettem, hogy Teilhard is ilyen helyzetben találta magát abban az időben, amikor (1920-ban) megírta a *Jegyzet a Haladásról* című tanulmányát, mely ezekkel a sorokkal végződik:

„Aztán föltekint az új teremtmények számára készülő terekbe, szívvel-lélelkel, megerősödött hittel ismét annak a Haladásnak szenteli magát, amely magával sodorja, vagy el is söpri azokat, akik nem akarnak tudni róla. Egész lényét vibrálni készíti a vallási élmény, s a föltámadott, de most még előre nem is sejthető nagy Krisztus felé kimondja ezt a hívó szót, a hit és az imádás fenyesés hódolatát: „Ó, ismeretlen Istenem!”

Amikor *Az isteni miliő-t* olvastam, lelkem legmélyén ragadott meg ez a „vibráló vallási hódolat”.

Ki lehet egy ilyen könyv szerzője? Csak a nevét tudtam megállapítani: Teilhard de Chardin.

Kérdésekre csak a következő év januárjában kaphattam választ. Közben elszakadt az az utolsó szál is, amely még megkötötte szabadságomat: elvesztettem edesanyámat. Hosszú évek óta az ő ápolásának szenteltem életemet.

Fájdalmas magányomban nem láthattam előre, nem is sejtettem, milyen lesz a jövőm. Pedig Isten — a még homályban maradó előkészítő útjain — már Teilhard-éhoz kapcsolta az én lelki sorsomat. A végtelenül finom fonalú, gondviselészerű hálók egyikében mozogtunk már, amelyet a világ semmiféle ereje szét nem szakíthat. A találkozásnak meg kellett történnie.

1939 január végén meghívót kaptam egy baráti házaspártól, akit érdekeltek a Természettörténeti Múzeum előadásai.

Megilletődötten olvastam:

*A burmai új ásatásokról tart előadást
Pierre Teilhard de Chardin*

A párizsi Teilhard Alapítvány főtítkárnőjének és a Seül Kiadónak engedélyével közöljük ezt a visszaemlékezést, mely Szekeres Attila *Le Christ cosmique de Teilhard de Chardin* című könyvében jelent meg (59–81 old.). (Textes rassemblés et présentés par Attila Szekeres. Aux Éditions du Seuil, Paris, 1969. 435. old.) — A cikket Teilhard de Chardin halálának — 1955. április 10. — huszonöt éves évfordulója alkalmából közöljük.

Tehát *Az isteni milió* misztikus szerzője a tudománynak szenteli magát. Ez annál inkább felcsigázta kíváncsiságomat, mert édesapám — mérnöki és feltalálói pályája során — minden kutatómunka iránt felébresztette érdeklődésemet.

Nagy lendülettel mentem a múzeumba. A terem zsúfolásig tele volt. Teilhard bemutatkozott, egyszerűen, igen egyenes tartással, nyílt tekintettel.

Szerényen, szabatosan, lelkesen beszélt az új ásatásokról, mialatt a vetítővászonon megjelentek az ismertetett helyek látképei. Ezeket többször fordítva tette be a gépet kezelő személy. Teilhard — a türelmetlenség árnya nélkül — kérte, pálcájának könnyed ütésével jelezve, a klisé megfordítását. Már ekkor láthattam, mily tökéletesen fegyelmezi magát, és mekkora az a finomsága, amelyről régebben ezt írta Margit unokahúgának:

„A másik személyhez fűződő viszonyainkban sosem lehetünk elég jók és a gesztusaink sosem lehetnek elég finomak: a szelídség az első a látható erények között.” (*Egy gondolat születése*, Paris Grasset, a francia kiadás 67. lapja és a *Többlét* című gyűjtemény, Paris, Éd. du Seuil, a francia kiadás 11. lapján.)

Nem mertem odamenni Teilhard-hoz, amikor kijött az előadásról. Sok-sok barátja vette körül, boldogan, hogy találkozhatnak vele most, két hosszú pekingi tartózkodása közt.

De kissé később, azok a lényegbevágó kérdések, amelyekre választ kellett találnom, arra késztettek, hogy levélben kérjek tőle beszélgetési lehetőséget.

Teilhard azonnal válaszolt. Meghívott, hogy egy márciusi reggelen találkozzunk az *Études* folyóirat szerkesztőségi székelyén, ahol párizsi tartózkodásaikor szokott lakni.

Mihelyt csak tehettem, elmentem a Monsieur utcába (az *Études* folyóirat szerkesztőségébe). Kértem a portástestvért, hogy hívja le. Meghatottan vártam a szalomban: milyen lesz az első beszélgetés? Mi lesz a következménye?

P. Teilhard belépett, kezét tárva jött felém, szemét a szememre szögezve. Tekintetében a lángész ragyogott. Lesújtott volna ez az utánozhatatlan tekintet, ha nem ragyogott volna benne végtelen jóság is. Persze, szíve is olyan volt, mint az értelme fénye.

Kifejtettem neki, hogy az akkori lelki krízisemben mit hozott számomra *Az isteni milió* olvasása. Szinte türelmetlenül kérdeztem tőle: hol és mikor adhat számomra alkalmat, hogy kifejtse ezeket a meglátásokat.

Ezzel akaratlanul tapintottam a soha be nem forradt sebre. Teilhard sorsa is azoké a profétáké volt, akik messzebbre látnak, s a koruk, s ezért egyelőre megvetetten készítik elő az emberiséget arra, amit meg kell értenie és élnie kell majd egy fél évszázaddal később.

Teilhard közölte velem, hogy számára tilos bármiféle vallási oktatás, s hogy azt az egyedüli pályát kell követnie, amely nyitva maradt számára: tudósként kell dolgoznia. Tehát semmi reményem sem maradt, hogy vallási konferencián, vagy rekollekción hallhatom. A tudós Teilhard szabad pillanatait bizonyára leköti a sok-sok szakember és barát, s így újabb találkozások kérésére nem merem gondolni.

Amint megszólalt a déli Angelus harangja, mely az egy órányi találkozó végét jelezte, távozni készültem, elrejtve fájdalmamat a búcsú miatt, melyet véglegesnek hittem. S akkor Teilhard felém fordította átható tekintetét s így szólt: „Jöjjön vissza jövő szerdán”.

Szerdáról szerdára — többé sosem szakadt meg a fonal, kivéve amikor Teilhard távoli országokban volt.

Ugyanebben a társalgóban, 1951. június 2-án, P. Jouve-nak, az *Études* folyóirat szerkesztőjének kérésére, Teilhard tollba mondta nekem testamentumát, melyben törvényesen énám hagyta írásait.

És 1954 augusztusának elején ugyanitt mondtunk egymásnak végső istenhözadót. Akkor éreztem, hogy többé nem jön vissza Párizsba. Tekintetemmel követtem, amíg csak láthattam távolodó alakját. Könnyeim csendesen perogtek.

Térjünk vissza 1939 márciusára.

Néhány látogatás után megállapítottam, hogy Teilhard lelkileg milyen magányos. Nem számítva Bégouën grófokat és baráti körüket, valamint az *Études* házának előljáróját, aki akkor P. d'Ouince volt, senki sem gyanította benne a lángelmét és az életszentséget. Csupán csak értékes tudósnak ismerték el.

Hamarosan felajánlottam Teilhard-nak a segítségemet, amiben nyilván hiánya volt: írásainak összegyűjtésére, rendszerezésére és osztályozására. Meg akartam menteni ezeket az írásokat, s ugyanakkor megadni az apostolságtól megfosztott szerzetesnek azt az örömet, hogy azok kezébe adja ezeket, akiket „papi joga” alapján hivatása a hit felé vezetni.

Egyedül voltam és szabad, önként beálltam hozzá titkárnőnek. 1939 pünkösdjén azt kértem Teilhard-tól, hogy az én szándékomra mondja a szentmiséjét. A Szentlélek mindig rendkívüli hatással vonzott engem. Azt a lényeges Egységet tiszteltem benne, amely Őt — mint az Atya és a Fiú kötelékét — megismerlése a Szentháromságban. Olyan lényeges Egységet imádtam, amely arra van hivatva, hogy ne csak az én életemet, hanem a Mindenségét is beteljesítse. Ezért választottam ezt a dátumot.

Teilhard nyolc óraker mutatva be a szentmisét az Études kápolnájában. Még nem ismertem a *Mise a Világ felett* szövegét; megkapott, hogy mekkora koncentrációval imádkozta a szentmisét. Érezni lehetett, hogy szemtől szemben van Istennel. Csakugyan felajánlotta neki a Világmindenséget, átszentelte a maga személyes megszentelődésével, egyesült a Világmindenséggel, amikor áldozáskor magához vette Jézus Testét és Véréit. Mozdulatainak és szavainak józan súlyossága mutatta, hogy teljesen tudatában van papságának, s annak, Akinek jelenlétében misézett.

Akkoriban közöltem bizalmas barátaimmal, Robert és Madeleine Danis-val azt az óhajomat, hogy Teilhard tanszéket kapjon a Collège de France-on. Úgy gondoltam, hogy ha az állami oktatás csúcsára eljut, akkor már nem lesz kitéve zaklatásoknak.

Barátaim, akik szívélyes kapcsolatban voltak M. Charléty-vel, az egyetem rektorával, ebédet adtak, otthonukban lehetőséget teremtve az ismerkedésre.

Danis-ék lakása, bútorzatának egyszerűségével egyike volt a legelragadóbbaknak, amelyeket valaha csak ismertem Párizsban. Két, igen biztos izlésű művész alkotta, miközben együtt kutatták-keresték a szépet. Madeleine festő volt és költő. Hű barátja volt Abbé Brémond-nak, akiről mesteri képet készített. Robert a Szépművészeti Főiskoláról jött, a Műemlékvédelemlél futott be karriert, a felszabaduláskor pedig de Gaulle tábornok a Francia Építőművészet igazgatójává nevezte ki.

A lakás gesztenyefákkal borított kertre nyílt, egyik oldalán pedig kilátást engedett a Szent Sulpice templom tornyaira.

Mialatt odafelé mentünk, Teilhard arra az időre emlékeztetett, amikor az első világháború után itt a közelben lakott, a Vieux-Colombier utcában.

Ez olyan nap volt, melyet szeretnék újra átélni.

Teilhard vidáman, szellemesen azonnal sziporkázóvá tette a társalgást. Charléty, akit azonnal meghódított a szerzetes, szellemesen vitte tovább a társalgást. A gyermekkor kristálytiszta üdesége, melyet megőriztek magukban, közelivé és áttetszővé tette őket egymás számára.

Az az étkezés fényes ünnepként marad meg emlékezetemben. A szellem teljes kielégítettsége, a szív kitárása a meleg barátságban, a minket körülölelő szépség mosolya, a napsütötte asztalt díszítő rózsák égő színe, mely jól illett a Nevers-i porcelán kékjéhez: mindez hozzájárult a különlegesen örömteli hangulat megteremtéséhez.

De figyelmem közben nem pihent. Első alkalommal ebédeltem Teilhard-ral. Kíváncsian tanulmányoztam, miként viselkedik a világban.

Ma is látom: egyszerű volt, közvetlen, mindenkinek mindene, vagyis figyelmes mindenki szavára. Érezni lehetett, hogy a jó nevelést inkább a szívében őrizte meg, mint szokásaiban.

Észrevettem, hogy mily mértéktartó és józan az étkezés során. Ez olyan ember jellemzője, aki teljesen ura önmagának. Később megtudtam, hogy misztikus útja vitte rá az anyag lelkivé tételére. Attól a naptól kezdve tudtam, hogy használja az anyagot, de az nem uralkodik fölötte.

1939 június végével elközelgett Teilhard számára a Kínába indulás... Utolsó látogatásomkor megmondtam neki előérzetemet: „Elkerülhetetlennek látom a háborút. Ön csak néhány év múlva jöhet vissza”. Előre látva, hogy hány harcostársának lenne majd szüksége az ő jelenlétére, igyekeztem rávenni, hogy késleltesse az indulását.

Figyelmesen meghallgatott, néhány pillanatig gondolkodott, azután válaszolt:
„Megígérem Önnek, hogy még az eddiginél is jobban figyelek mindarra, ami — előljáráom, vagy az események révén — mutatná, hogy elhatározásomat meg kell másítanom.”

Semmi sem történt. De mert nem tudtam megakadályozni, hogy a búcsúzás-kor szomorúság szüremkezzék szavaimba, még aznap este levelet írtam neki, hogy nyugodt szívvel induljon el.

Erre a levélre 1939. június 21-én válaszolt:

„Kedves Kisasszony és Barátnő!

Nagyon köszönöm utolsó hosszú levelét, mely számomra a legjobb útravaló. Ha Bégouën asszony adott, már Önnek *A Mise a Világ felett* című írásomból, látni fogja, hogy a papság totális funkcióját pontosan úgy fogom fel, mint Ön. (...) S köszönöm, hogy azt mondta nekem: örömben és békében induljak el. Erre a szóra van szükségem; s hiszem, hogy Isten éppen az Ön révén mondja ezt nekem. Remélem, hogy nemsokára visszajövök, készebben és kevésbé méltatlanul, ha csakugyan vár valamit tőlem.

Önnel vagyok Őbenne

Teilhard.”

Csak hat év és tíz hónap múlva láthattuk viszont egymást.

Teilhard az Atlanti-óceánon át utazott el, átment Amerikába s megállt Berkeley-ben, Kaliforniában, hogy tudós barátaival találkozzék.

Önnét érkezett hozzám újabb levele:

1939. június 28.

Tegnap kaptam meg az Étang-ból (július 17) írt levelét, és New Yorkban is, a Versailles-ból küldötteket. Milyen jó Ön, hogy így ír nekem, közli velem gondolatait, amelyek megvilágítják és alátámasztják az enyémeiket. Számomra nagy erőforrás, hogy Ön olyan intenzíven élt azokból a meglátásokból, amelyeknek hatalmas erejét — tehát egy bizonyos pontig minden veszélyét is — tapasztalatból ismerem. (...)

Természetes, hogy érezze azokat a nehézségeket és kockázatokat (az Élet minden valódi előrejutásában elkerülhetetlenek), amelyek között Ön előre halad. Azt merem mondani, hogy a veszélyt minimumra csökkenti az az egyszerű tény, hogy Ön ezzel tisztában lévén, alázatosan kéri Istentől, hogy vezesse magát. — Abban a — viszonylag alsóbb — régióban, amelyben mozgok, a következő szabály irányít: nem kell félni lényeges tévedéstől, ha belső magatartásomnak az az eredménye, hogy hűségesebbé, figyelmesebbé, szenvedélyesen odaadóbbá tesz az emberek és emberi feladatok iránt, s ugyanakkor egyre inkább elvon önző énemtől. Ezt a szabályt kissé magasabb síkra áttéve, azt hiszem, nem veszélyeztet semmit sem, ha az Önt éltető szellem emberileg (a szó nemes értelmében) még előbbé teszi s ugyanakkor jobban ragaszkodik ahhoz, ami Krisztus lényegét alkotja: fizikailag valóságos személyéhez, istenségéhez, az Egyházban és az Egyház általi megnyilatkozásához. — Amik a „magas misztikát” veszélyessé teszik, azok az eltávolodások, amelyek szem elől tévesztik (éppen annak ellentétéként, amit Ön már kezében tart) az Anyagot, vagyis egyrészt a velünk együtt növekvő Világ fizikai feltételeit, — és másrészt a minket fölemelő Megtestesülésnek (az Egyházban jelzett) fizikai föltételeit. Az „Anyag”-nak valódi misztikája megköveteli, hogy „ultra”-emberek és „ultra”-keresztények legyünk: logikusan kényszerít bennünket arra, hogy magas fokon realisták legyünk és vég-sőkig hozzátapadjunk a keresztény kibontakozás történeti és vitális feltételeihez. E kettős szempont önmagában hordja szabályozóit — föltéve, hogy mindvégig hűek maradunk hozzá.

Utazásom normálisan folyik. Fizikailag most igen jól vagyok. A bronchitis nem tudott ellenállni az Atlanti-óceánnak. Csak sok volt a háborgás. Vajon lesz-e lehetőségem gondolkodni-elmélni, amikor Kínába érek?... Íme, itt van az a pillanat, amikor rá kell hagynunk, át kell adnunk magunkat az eseményeknek, — a „nagy Egyesülésnek”. Augusztus 5-én szállok hajóra, — ez annyit jelent, hogy augusztus vége felé érek Pekingbe.

Hűségesen és köszönettel:

P. Teilhard.

A háború épp akkor tört ki, amikor Teilhard Pekingbe érkezett. Folytatta tudományos munkáját, s várta, hogy rendi előljárói rendelkezzenek: visszatérjen-e Franciaországba.

Októberi levelem csak decemberben ért el hozzá. Azonnal válaszolt december 7—8-i dátummal:

Boldogan kaptam meg október 30-i levelét, amely már várt híreket hozott. Nagyon örülök, hogy visszatért Párizsba, — és még inkább boldogít az, hogy továbbra is a fényben él, amint erről biztosított soraiiban. Óriási erő van az Egység érzékében vagy érzelmében — és még sajátosabban azoknak a szerves kapcsolatoknak érzékében és megérzésében, amelyek a Szellemet az Anyag-hoz kapcsolják. Csakhogy ugyanakkor éppen veszélyes energia is. Önnel együtt kérem az Urat, hogy segítsen minket meghatározni (mind gyakorlatilag, mind elméletileg) ezt az energiát és jól alkalmazni magunkban és magunk körül. Csakugyan ennek növekvő „kinyilatkoztatásában”, ebben az irányban látom eljönni az Isten Országát. Ugyan szükség volna-e annyi misszionáriusra, ha egy kissé ragályszerűbben terjedő kereszténységet tudnánk kifejezni? S az október 27-i igen szép Enciklika nem lenne-e még igazabb, ha a klerikusok (papok) elismernék, hogy igen sok ember azért hagyta el az Egyházat, mert az Egyház már nem adta nekik azt az ideált, amelyre vártak?... Sokat gondoltam ezekre a dolgokra a lelkigyakorlatom során, amelyet most fejeztem be. S világosabban láttam, ahhoz, hogy a „Pán-Krisztusi-Látásba” (amint Blondel szereti mondani) minden éltetőnedvet beleáraszunk — és semmi szétolvasztó elemet sem a panteizmusból, ehhez egyáltalán nem elég meglátni, hogy a valódi egységben az elemek személyesen teljesednek ki, ahelyett, hogy szétolvadnának. Ezenkívül még két dolgot kell hangsúlyozni: az első az, hogy mindenkinek a maga életében arra kell törekednie, hogy „személyi” valóságának maximumát adja át a legfelső Központnak, — s ezáltal a szemlélődésnek olyan sajátos és fáradságos erőfeszítését kezdi el, amely Istent „tisztá állapotban”, az érinthető dolgokon túl igyekszik megragadni; — a második pedig az, hogy Isten végeredményben csak a Világ birtoklásán túl érhető el, de nem a látható dolgoknak valamiféle tagadásával, hanem „átfordításával” (talán így is fordíthatnánk: „színeváltozásával”). Főleg ennek az átfordításnak eszméjét kell fölfedeznünk a vágyak és az imának fényénél. Végeredményben: az Egyetemes Krisztussal Egyesülésnek alapvető és fölszabadító magatartása rendkívül egyszerű, de ugyanakkor igen-igen gazdag és finom aktus. Új Misztikába kell szintetizálnia a régi misztikának minden eredményét. Segítsük egymást ennek fölfedezésére, amint ön mondja, egyre nagyobb tisztasággal, hűséggel és reménységgel. Egyre inkább meg vagyok győződve, hogy a Világegyetem előrehaladása mindjobban összpontosul a szeretet aktusának folyton növekvő kibontakozására és megfogalmazására.

Már nemigen tudom, hogy mikori dátumú volt a legutolsó levelem, bizonyára a háború előttről. Ez az óriási esemény fölfüggesztette minden tervemet: — várakozó állásponton vagyok. Itt munka is akadt: két kutatási központ életét kell fenntartanom, — s az egyiket talán át is alakítani egy szép jövőt ígérő szervezetté. Ezentúl is közölhetem tudományos tanulmányaimat. S ugyanakkor megvan a nyugalom és a szükséges folytonosság, hogy tovább dolgozzam az Emberről szóló olyan munkám megfogalmazásán, amelyben — remélem — össze fogom sűríteni „keresztény optimizmusomnak” legjavát.

A levelezés normálisan folytatódik: új levél 1940. február 15-ről:

Köszönöm január 16-i levelét. Mint az összes többi, ez is fényt és erőt hozott. Az életben lehetetlen előrejutni anélkül, hogy meg ne tapasztalnánk azt az aggodalmat, hogy „pengő cimbalom” vagyunk. Mindenesetre: énem legmélyén érzem, hogy Krisztusnak — akit a tölem telhető legjobban hirdetek — sürgősen meg kell adnom nemcsak egy elgondolt, hanem átélt valóságot: s ebben oly gyakran érzem magam lemaradottnak és fegyvertelennek. Mily jó, hogy elmondhatom: mások kéri számomra azt a „szilárdságot”, amelyet csakis Krisztus adhat, amikor kinyilvánítja magát...

Tehát Ön megvigasztal. S rendkívül meghat, hogy oly sok mindenben fáradozik érttem. Reméljük, hogy nem kell csalatkozni bennem. Persze, folytatom a kifejtését és elmélyítését azoknak az eszméknek, amelyek mindkettőnknek

annyira értékesek. Az emberről megálmodott könyvem kidolgozása halad. Gondolnom kell arra, hogy a dolgok lassúsága és ritmusa az isteni befolyásnak egyik leghathatósabb és leginkább „egyesítő” formája, amely csitítja bennem azt a vágyat, hogy bárcsak már befejeztem volna (ehhez még legalább öt-hat hónapra lesz szükségem...). Szeretném már szabadnak érezni magamat, hogy egy kissé elfelejtsen a természet tudományos szempontjait és közvetlenebbül visszatérhessek a misztikus meghosszabbodásainak tanulmányozásához. Lehetetlen volna újra úgy megírni *Az isteni milió* című könyvem, amint van. Mert azt veszem észre, hogy érzésvilágomnak ilyen első kifejezésében nem bontakoztattam ki elégé egy alapvető pontot: azt, hogy a minden dologban és minden dologgal való összpontosulásra (szent és annyira szükséges) irányuló erőfeszítésünk végpontján az Istent csak valamiféle „átfordulás” gesztusában érzük el. Ez a valódi *pozitív* „megsemmisülés”, amely a kibontakozásunknak éppen a legmagasabb fokából (paroxizmusából) születik meg. Arra gondolok, hogy azért támasztottam *Az isteni milió* című írással nyugtalanságot, vagy rossz érzést, mert nem eléggé húztam meg a folytonosságon belül történő ilyen folytonosság-hiányt: ahhoz a biológushoz voltam hasonló, aki hangsúlyozná az Embernek az állatvilággal való kapcsolatait, de közben nem eléggé éreztetné meg az intelligenciának és a reflexiónak lépését (döntő változást hozó ugrását, kritikus pontját). Mindezt — ha Isten megengedi — majd újra előveszem írásaimban. Ön majd segít ebben.

Életemben külsőleg semmi új sincs. Ugyanaz a rutinmunka folytatódik. Érzem, hogy az év végéig még ezzel lesznek elfoglalva. Tudom, hogy Ön és én sokat vitatkozhatnánk azokról a lehetséges előnyökről, amelyeket a Párizsba való gyorsabb visszatérésem jelenthet. Marad, hogy a tényeket úgy vegyük, amint vannak: most nem hagyhatnám el Kínát anélkül, hogy bajba ne hoznék két olyan intézményt, amelyekhez az utolsó tizenöt év kötetleke fűz. Tehát nem kell-e ilyen körülmények között úgy látnom, hogy az események által éppen Jézus szava szól: „Cum senueris, alius cinget te”? (: amint megöregszel, más övez fel — és rendel oda, ahová menni akarnál). Arra gondoltam, hogy ezen a télen elmehetek egy olyan útra, mely tudományos pályafutásom szempontjából igen szükséges volna: Dél-Kínába. Ugyanazok az okok akadályozták meg. Szolgai lekötöttség ez, amelynek bizonyára megvan az értelme, amelyet igyekszem elfogadni. Nem kételkedem, hogy kirajzolódik az út, ha eljön az órája.

Addig is boldogan érzem, hogy Ön mindig hűséges és tevékeny. Örülök, hogy látogatja Bégouën-éket, az én oly kedves barátaimat. Ugye, a nagy dolgok mindig az ilyen mély szimpátiát szülő találkozásokkal kezdődnek? Gondviselészerűen: „Ha ketten-hárman összejöttök az én nevemben...”

Nyakasan folytattam erőfeszitésemet M. Charléty-nél, hogy szervezzenek a Collège de France-on egy olyan tanszéket, amelyet Teilhard kapna meg.

Évégből elküldtem az intézet rektorához Teilhard egyik tanulmányának különlenyomatát, amely akkoriban jelent meg az *Études* folyóiratban: *A természete emberi egységek*.

Miután elolvasta, M. Charléty kijelentette: „Egészen kiváló tanulmány. Azonnal javasolni fogom a Collège de France-i barátaimnak, hogy létesítsünk egy fél-tanszéket”, amelynek Teilhard olyan nevet ad, amelyet akar. Azután pedig ő lesz abbé Breuil utóda a Paleontológiai Tanszéken, amikor Breuil majd eléri a korhatárt és nyugalmába vonul”.

Hátra volt még a Jézus Társaság beleegyezésének megszerzése.

Éppen akkor hívták be katonai szolgálatra P. d'Ouince-t, az *Études* házának előljáróját. Fölkerestem tehát helyettesét, P. Jalabert-t, aki továbbította az ügyet P. Datin-nak, jezsuita provinciálisának. Ez a két szerzetes misszionárius volt, ami — ebben az esetben — annyit jelent, hogy azonnal dönthettek. Beleegyezésük gyors volt és — szerencsére — Rómából sem jöhetett semmiféle ellenvetés, mert a háború megszüntette a postai kapcsolatot Franciaország és Olaszország között.

Diadalmas örömmel írtam hát meg az ajánlatot és a jóváhagyást P. Teilhard-nak, azt vélvén, azonnal repülőgépre száll és máris jön Párizsba.

Nem ez volt az Isten szándéka.

Teilhard-nak a távolban kellett maradnia és ott fejeznie be *Az emberi jelenség*-et.

S megkaptam 1940. április 15-i dátumú levelét, az utolsót, amelyet azelőtt írt, mielőtt a német hadsereg elfoglalta volna Párizst s ezzel lehetetlenné vált közöttünk minden levelezés.

Megkaptam március 9-i levelét, s nagyon köszönöm önnek mindazt, amit tartalmaz, mint többi hathatós segítségét és bátorítását is. Különösen megkapott az, amit arról közölt, hogy miként kezdődik az Istenhez visszatérés Romain Rolland-éknál. Igen, most a Lélek nagy szárnya suhog. De hogy a lehető leg-hűségesebben közreműködünk vele, melyik az a gesztus, amelyet meg kell tennünk, mert Isten várja tőlünk? Annak ellenére, amit Ön akkora őszinteséggel — és valamiképp: illetékességgel, tekintéllyel — mond nekem, én mégsem vagyok képes világosan meglátni. Már évek óta előre érzem, hogy lehetne külső formában is megvalósítani valamit, ami fogható módon „anyagba öntené” — és valamiféle szervezetbe fogná — azokat az eszméket és magatartásmódot, amelyeket Ön velem együtt vall és gyakorol. S minél inkább műlnak az évek, annál jobban kezdem hinni, hogy az én „funkciónak” (küldetésemnek) abból kell állnia, hogy — Keresztelő János szerény szerepéhez hasonlóan — az legyek, aki előre jelzi és várja azt, aminek *el kell jönnie*. Vagy azt sejtem, hogy ami nekem kiszabotat, az egyszerűen annyi, hogy segítsen megszületni az új lelket — abban, ami már létezik. Amikor ezt mondom, nem gondolok arra, hogy ki akarnék bújni valami feladat alól. De azt gondolom, hogy amikor az Úr Jézus elénk akar tární valami nagy dolgot, hát *á* mi legegyszerűbb, legkevésbé kiszámított erőfeszítéseinkből fakasztja fel, — anélkül, hogy mi akár csak sejténénk is. Minden nagy vallási mozgalomnak és minden fölfedezésnek ilyen a története. — Érzem, hogy bizonyos szempontokból nézve mennyire tünékeny és elégtelen az, hogy az ember íróasztalánál fejt ki rendszereket, — kockáztatva, hogy ideológia lesz belőle. Néha cselekvésről, alkotásról álmodozom. De amikor eljutok a tények és képességeim objektív vizsgálatára, mindig azzal a végkövetkeztetéssel zárom, hogy amit — egyéni vonalamat követve — tőlem elvárnak, az éppen annyi, hogy törekedjek még teljesebben „jezsuita” lenni. Ha a nagy Krisztus valóban az, aminek mi hisszük, és ha csakugyan számít arra, hogy hirdetve szolgáljam Őt, hát éppen ebben a hűségben fog engem keresni. S akkor végül meglátom majd azt a gesztust, amelyet meg kell tennem, legyen az akár egy — kellő pillanatban — kimondott utolsó szó. Mégse veszítse el bizalmát bennem. S ingadozás nélkül továbbra is serkentsen előre. Talán éppen erre van szükségem...

A brutális és világos tény az, hogy semmi lehetőséget sem látok arra, hogy közreműködjem az Ön nyári terveiben. Két fontos, „állapotbeli” feladat miatt ide vagyok kötve legalább őszig. Ne nagyon haragudjék rám ezért, és higgyük együtt, hogy ilyen hosszú késlekedések során jutunk sikerre. Persze, nem elég százszor sem mondanom, hogy mennyire meghat és erősít engem mindaz, amit érttem tesz. Ha „materializálódni” kezdhet az, amiről álmodhattam, ugye ez éppen az, hogy kialakul azoknak a barátoknak csoportja, akiket ugyanegy szellem éltet és akik közé Ön is tartozik?

Tehát jelenleg minden erőmet és lehetőségemet arra fordítom, hogy előre jussak annak a könyvnek megírásában, amelyről ön is tud. (*Az emberi jelenségről* van szó.) Ha befejezem, hát talán éppen ez a könyv lesz az a gesztus, amelyet más tettek fognak követni. Imádkozzék, hogy sikerüljön megtalálnom azokat a szavakat, amelyekkel szeretném kifejezni és láttatni mindazt, amit — azt hiszem — én látok. A szó szoros értelmében: tudatában vagyok annak, hogy nem magamról írok, — hanem valamiféle vággyal (ilyent még sosem éreztem) azért, hogy még nagyobbak mutassam be Krisztust, mint amilyen nagyinak kell lennie a mi szemünkben. De egy eszme látomását — még ha annyira világos is — mily nehéz szavakba, mondatokba foglalni... Magának Platónnak gondolataival és stílusával kellene rendelkezni... Dehát megtettem mindent, ami tőlem telhet. Úgy gondolom, hogy nyár vége előtt befejezem. S akkor aztán a jövő évben kellene a publikálás kérdésével foglalkozni, ha lehetséges úgy, hogy személyesen Európában lennék.

Öt és fél évi mészárlás, fájdalmak és aggodalmak után végre befejeződött a háború. Újra reménykedni kezdtünk. Meggyorsítottam Teilhard írásainak terjesztését, annál is buzgóbban, mivel hírek érkeztek hozzám arról a jelentős ha-

tásról, melyet a koncentrációs táborokban tett *Az isteni millió*. Sok hadifogoly a kezükbe jutó apró papírdarabkákra másolt néhány részletet a közkézen forgó sokszorosításokból. Agóniájukban ezek a sorok hoztak számukra végső fényt és erőt.

Kis baráti csoportokban segítettük egymást ebben a terjesztésben, növekvő türelmetlenséggel várva az oly régóta halogatott visszatérés hírére.

1946 áprilisáig kellett várni, hogy megkapjam ezt a repülőpostai üzenetet:

S. S. „Strathmore” (Singapore)
1946. április 6.

Csak pár sort, hogy megerősítem önnek: végre — érkezem! Mindenféle halogatás és ingadozás után végül is egy repatriáló nagy angol hajót kaptam, mely lehetővé teszi, hogy május első napjaiban Párizsba jussak. — Bocsásson meg, hogy szeptember óta hallgattam. Megkaptam leveleit és éreztem sürgetésüket; de mindig vártam a válasszal, hogy valami pontosat tudjak mondani a visszatéréssel kapcsolatban. S végül is csak tizenöt napja határoztam el, hogy lemondok az Amerikán át lehetséges útról. — Persze nem kell sokszor mondanom, mily sokat fog jelenteni számomra, hogy önt viszontláthatom és hosszan beszélgethetünk. — Ez az elmúlt hét év érezhetően közelebb hozott a véghez. Abból, „ami fény még maradt nekem”, szeretnék nagy lendülettel dolgozni, hogy egyre jobban nyilvánvaló legyen az „Egyetemes Krisztus”. Ön majd segít ebben.

Nagy hűséggel Öbenne
Teilhard-ja.

Május 6-án telefonáltam az *Études* folyóirat házába. Teilhard hangja változott. Én hívtam őt legelsőnek. Így tehát még minden kötelezettség nélkül nekem szentelhette a másnap délutánját.

Sosem láttam ilyen boldognak és ragyogó arcúnak. Ismét itt volt Franciaországban, amelytől hét éven át távol élt. Remény nyílt számára, hogy fontos változásokat tapasztaljon az iránta tanúsított római magatartásban. Kiadhatja-e majd *Az emberi jelenség-et*, melynek kéziratát elhozta nekem?

A kapcsolat újrafelvétele folyamán, meg a hírek kicserélése után meg akartam tudni azt a mély okot, amely miatt Teilhard hűséges maradt rendjéhez, s ezért bátorkodtam megkérdezni tőle:

„Amikor az ön jezsuita rendje azt parancsolta, hogy szakítsa meg tevékenységét, nem gondolt-e arra, hogy átmegy a világi papsághoz, mely lehetővé tette volna, hogy Párizsban folytassa tudományos pályáját és következésképp azt az apostolságot, amelyre hivatva érezte magát?”

Teilhard ezt válaszolta: „Ezzel kimentem volna az én isteni milliómból’. Isten kegyelme engem a Jézus Társaságban várt, s ezt a kegyelmet ott kellett elfogadnom”.

Indiszkkrét módon tovább feszegettem a kérdést:

„Néhány materialista barátnőjének pressziója, akik óhajtották az ön átpártolását, soha nem jelentett önnek kísértést?”

Rám emelve kristálytiszta tekintetét, melyben a hazugságnak az árnyékát sem láttam soha., kijelentette:

„Nem. Soha”.

Szerzetesi fogadalmakor Teilhard arra kötelezte magát, hogy „Krisztust vigye a legveszélyesebbnek tartott Valóságok közé”. A veszély soha nem érte őt váratlanul. Éppen Krisztus iránti szeretetének erejével diadalmaskodott felette.

Később, olvasva Teilhard levelezését, amelyet a halála után bíztak rám, fölmérhettem, milyen mélységes fájdalmat érzett akkor, amikor a szerzetesrendje által küldött száműzetési rendelkezés tönkretette minden reményét.

Teilhard geológiát tanított a párizsi Institut Catholique-on és lelkészként működött a főiskolákon. Tudatában volt annak, hogy a felvilágosult keresztény számára lehetetlenség megtartani a régi elgondolásokat az eredeti bűn földi paradicsomáról, ha szembesül a paleontológia új felfedezéseivel. Írt egy szöve-

get, hogy aggiornamentót ajánljon a teológusok számára. Szövege eljutott Rómába, a jezsuiták legfőbb előjárójához, Vladimir Ledochowskihoz, aki nem értette meg a problémát. Teilhard-t eretnekként kezelte s arra ítélte, hogy Pekingben csatlakozzék P. Licent-hoz, aki archeológiai ásatásokkal foglalkozott. Ekként ért véget Teilhard számára egy olyan apostoli munka, amelynek — érezte — gyökeresen szentelte magát, s amelynek már kezdtek jelentkezni a gyümölcsei.

A krízis, amely ebből származott, Teilhard számára „agóniához, viharhoz” hasonlított, képtelen volt felismerni (ebben az intézkedésben) Isten akaratát, azt az egyetlen dolgot, ami neki számított.

Örök érvényűnek kell tekintenie egy olyan fogadalmat, amelyet tizenhét éves korában tett? Vagy előnyben részesíteni azt a hivatását, hogy úgy hirdesse Krisztust, amint érett korában felismerte? Ez esetben kérje-e, hogy mentsék fel fogadalmait alól? Ekként átkerülhetett volna a világi papok közé, megmaradhatott volna az Institut Catholique-on, amelynek igazgatója, Mgr. Baudrillart meg akarta őt tartani tanári munkájában.

Teilhard a bizonytalanságot a Hittel győzte le. Azzal a Hittel, amelyet első művében, *Az isteni milió*-ben írt le, amelyet folytonosan élt, hősiesen, egészen haláláig. Ebben a döntő órában világosan látta: minthogy Krisztus az Isten, vagyis olyan Valaki, „akinek hatalma van mindent uralma alá vetni” és aki abszolút ura a létezőknek és az eseményeknek, az elébe rakott akadályok ellenére is kiteljesíti az ő hivatását.

Ugye, hogy Istentől való függését helyezte saját szabadsága elé, amikor ezt írta a háború idején: „Amikor megkötöttél, még annál is jobban remegtem a boldogságtól, mint amikor szárnyakat raktál rám. Ó, Istenem, szívem számára a Te hatalmad akkor ölt magára teljes valóságot, amikor szembeszáll ízléssel vagy meg is öli azt”.

Teilhard 1946-os visszatérésétől kezdve legfőbb foglalkozásom írásainak másolása lett, először *Az emberi jelenség*-é, majd a többi írásáé, elkészülésük sorrendjében. Amikor ezt a feladatot vállaltam, teljesen tudatában voltam annak, hogy a holnap világának és katolicizmusának számára a legfontosabb eszmék megőrzésének és terjesztésének szenteltem magamat.

A testamentumi aktus, amellyel Teilhard az írásai hivatalos örökösévé tett (számára egy ilyen aktus elképzelhetetlen volt rendi feletteseinek beleegyezésén kívül), olyan gondviselészerű közbelépésnek volt az eredménye, mely szinte válaszként jött a szerzetes határtalan bizalmára és engedelmességére.

Teilhard teljes hitével felülemelkedett azokon az ellenállásokon, melyek művei kiadását akadályozták. Hitte és vallotta, hogy Isten elég hatalmas, hogy újra alkossa az ő eszméit egy másik szeltemben.

Egy látogatásom alkalmával, amikor ilyen problémák miatt letörtnek látott, széttárta karját s az ég felé nézve ezt mondta: „Nagy az Isten” — s ezt úgy ejtette ki, hogy az isteni mindenhatóságról alkotott elképzelésemet olyan dimenzióba emelte, melyet többé soha nem vesztettem el.

„A cselekvő hit” nyilvánult meg számomra. Teilhard életművének kiadása csakis ilyen hit eredményeként magyarázható. Ez a hit már átsugárzik az 1914—18-as háborúban készített egyik írásán, melynek címe: *A misztikus milió*. Teilhard akkor, abban a pillanatban azért szomorkodott, mert nem sikerült „ki-fejeznie azt a szót, amelybe egész életét sűrítethetné”. De főntről titokzatos biztosíték jött: „S akkor, Uram, vágyaim és erőfeszítéseim számára Te kínálad nekem az isteni Lényeg meleg menedékét... s így szóltál: „Nézd, én vagyok itt!... Én vagyok változatlanul a nemzedékek hosszú sora mélyén, mindig készlen arra, hogy jövendő nemzedékek számára megmentsem azt a kincset, amely mára már elveszett, de amit örökségként kap meg a jövő... Itt vagyok, hogy vállamon hordjam, termékennyé és békéssé tegyem alkotásodat’...”

Teilhard szüntelenül a Mester hangjára figyelt, abból a hitből élve, amit oly jól írt le *Az isteni milió*-ben, s amely folyton meglátja „Isten csodálatos két kezét”, amint kötözi-bogozza az eseményeket minden egyes sors körül.

Amikor a Kínába száműzetés biztossá lett számára, Rivet professzor azt tanácsolta, mentesse fel magát szerzetesi fogadalmait alól s ezáltal — szabad papként — elfogadhatja a Múzeum irányítását. Teilhard határozottan ezt válaszolta:

„Ha elhagynám a Jézus Társaságot, kilépnék az én „isteni milióból”, (vagyis arról a határozott pontról, ahová gondviselészerűen összpontosul rajtunk a Világ belső és külső erőinek számtalan nyalábja)”.

A jezsuita Teilhard csakis az „isteni miliójából” (szerzetesrendjéből) eredő jelet vehette számításba.

Az Isten megadta ezt a jelet:

1951. július 2-án, amint a Monsieur utca 15-be (az Études házába) mentem, a küszöbön észrevettem és megszólított P. Jouve, aki akkor — hivatalos cím nélkül — az Études folyóirat főszerkesztői munkáját végezte:

„Kisasszony, P. Teilhard Transzvalba utazik. Lehet, hogy sohasem tér vissza már. Kérje meg, hogy írásait testálja önre, mert nekünk tilos lesz azokat kiadni Teilhard halála után.”

Első mozdulatom visszariadás volt, meghátrálás. A második: visszautasításom következményeinek rendkívül világos tudata. Engem terhelne a felelősség, hogy semmibe vész egy eszmévilág, amelyről tudtam, hogy döntő fontosságú az Egyház és az emberiség számára.

Már jött is Teilhard. Azon nyomban elmondtam neki P. Jouve szavait.

Azzal a — kifelé és befelé hajló — tekintettel, mely jellemző volt rá, ingadozás nélkül ezt mondta: adjon nekem egy papírt. S egyetlen lendülettel megírta a végrendeletet, melyben rám hagyta életművét. Ezt a testamentumot oly kevéssé készítette elő, hogy megírása közben ezt mondta: „Az ön neve után írjon még néhány nevet arra az esetre, ha maga eltűnne”. Ezért javasoltam a legbensőbb barátok közül François Richaud, Jean Piveteau és André George nevét. (Attól tartottam, hogy ha Mlle Teilhard-Chambont is megnevezem, a publikálásra nem kerül sor, mert előre láttam ellenkezését. Ugyanis nem sikerült elfogadtatnom vele azt a biztos meggyőződésemet, hogy az írásokat elsüllyesztő természet-jog megsértése végtelenül súlyosabb lenne, mint az, hogy — kiadás esetén — Indexre kerüljenek.) Teilhard felnyitotta szememet, mikor egyszerű információ alakjában közölte velem: „Róma tiltja a malthuzianizmust az élet területén, de gyakorolja azt a gondolat (magasabbrendű) terén”. — Tehát kellett, hogy a szellem első jogának védelme legyen az a győzhetetlen erő, amely arra készítetett, hogy cselekedjem és legyőzzek minden akadályt.

A testamentumban lefektetett föltételek bizonyossá tettek engem, hogy:

1. Teilhard egyáltalán nem ragaszkodott írásaihoz.

Nem is vitte el őket utolsó száműzetésébe (Amerikába), hanem rám bízta azt a feladatot, hogy kérésére adjak belőlük olyan személyeknek, akiknek erre lelki szükségük volt.

Utolsó elutazása előtt sajnálkozásomat fejeztem ki amiatt, hogy semmi reménye sincs a publikálásra. A következő egyszerű szavakkal válaszolt: „Ha írásaim Istentől vannak, célba érnek. Ha pedig nem Istentől valók, nincs más, mint elfelejteni őket”.

2. Teilhard úgy írta meg végrendeletét, mint az a szerzetes, akit áthat a rendje által nyújtott „isteni milió” hitének szelleme; s abban a tanulékony lelkületben, amely elfogadta a P. Jouve által ajánlott megoldást, mint isteni útmutatást.

Még ezt megelőzően: P. Teilhard nem követte unokahúgának Marguerite Teilhard-Chambonnak ajánlatát. Hogy a P. Jouve által tanácsolt megoldásra hallgatott, az azért volt, mert ez a szerzetesrendjéből származott, és úgy látta, hogy ez a megoldás felel meg Isten akaratának egy olyan életmű jövőjére vonatkozóan, amelyet Istentől inspiráltak hitt, Krisztus nagyobb diésőségre és korunkban az Egyház döntő irányítására.

Az így megfogalmazott testamentum elé nagy akadályt gördíthetett volna a szerzetesi szegénységi fogadalma. Ezt az akadályt elhárította az a döntés, amelyet P. Tesson hozott az Études házában tartott egyházi jogi megbeszélés végén. P. Tesson ti. arra hajlott, hogy a szellem alkotásait (javait) különválassa az anyagi javaktól, ez utóbbiakat képezik a szegénységi fogadalom tárgyát; s Teilhard ismerte ezt az egyházi jogi véleményt.

(Fordította REZEK ROMÁN)